

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԱՃՐ ԵՎ ԲՆԱԿՉՈՒԹՅԱՆ ԿԵՆՍԱՄԱԿԱՐԴԱԿԸ

ՎՈՒՈՂՅԱ ՅՈՎՍԵՓՅԱՆ

Տնտեսական աճը հասարակության և տնտեսության զարգացման գլխավոր ցուցանիշն է: Այն միաժամանակ պետության տնտեսական գործունեության գնահատման ինքնատիպ, յուրահատուկ ցուցանիշ է, տնտեսության անվտանգության ապահովման և անկախության երաշխիք: Կայուն և բարձր տեմպերով տնտեսական աճը և որակական բարձր հագեցվածությունը արտահայտում են հասարակության «առողջության» վիճակը: Այն տնտեսական գործունեության բովանդակության արտահայտման «զարկերակն» է:

Թեև տնտեսագիտական գրականության մեջ տնտեսական աճի մեկնաբանման վերաբերյալ գոյություն ունեն տարբեր տեսակետներ, սակայն առավել նախընտրելի են նորքեյնսյան և նորդասական տեսությունները: Մեծ դեպրեսիայի հետևանքով ծնված քեյնսյան տեսությունը, կայուն տվյալների հիման վրա վերլուծելով ստեղծված իրավիճակը՝ «հավասարակշռությունը ռեսուրսների ոչ լրիվ զբաղվածության պայմաններում», հանգեց այն եզրակացության, որ տնտեսական աճի տեմպերի նվազումը պայմանավորված է տնտեսության մեջ կապիտալ ներդրումների և տեխնիկական առաջադիմության խթանման բացակայությամբ: Այդ պատճառով էլ քեյնսյան տեսությունը առաջնային պլան է մղում տնտեսության մեջ ներդրումների խթանման պետական միջամտությունը: Նորքեյնսականները իրենց հետազոտությունները ծավալեցին արդեն դինամիկ տնտեսության պայմաններում, ուշադրությունը կենտրոնացնելով այնպիսի գործոնների պարզաբանման վրա, որոնք անհրաժեշտ են կայուն և բարձր տեմպերով տնտեսական աճ սահմանելուն՝ բնակչության լրիվ զբաղվածության բարձր մակարդակի և արտադրական հզորությունների լրիվ բեռնվածության պարագայում:

1950-ականների կեսերին տնտեսական աճի տեմպերի և գործոնների որոշիչ հնարավոր ներուժի խնդիրներով սկսեց զբաղվել նաև նոր դասական ուղղությունը: Ի տարբերություն նորքեյնսականների՝ նորդասականները ուշադրությունը կենտրոնացրին արտադրանքի իրացման պայմանների և արդյունավետ պահանջարկի ստեղծման վրա: Այնուհետև նորդասական տեսությունը առաջին պլան մղեց արտադրական սկզբունքը, այսինքն՝ զբաղվեց տնտեսական աճի այնպիսի գործոնների վերլուծությամբ, ինչպիսիք են հիմնական կապիտալը, աշխատանքի արտադրողականությունը, գիտատեխնիկական առաջադիմությունը և այլն: Օրինակ՝ ըստ Ռոբերտ Սոլովի մոդելի՝ արտադրության թողարկման ծավալը ֆունկցիա է աշխատուժից, կապիտալից և տեխնոլոգիայից:

Տնտեսական աճը սերտորեն կապված է ընդլայնված վերարտադրու-

թյան հետ: Ավելին, այն համարվում է վերարտադրության ոլորտում առաջացած խնդիրների լուծման եղանակի «խտացված արտահայտությունը»: Եթե յուրաքանչյուր երկրի տնտեսությունն ի վիճակի է վերարտադրել ավելի մեծ ծավալի արդյունք, քան արտադրել է նախորդ տարում, ապա խոսքը ընդլայնված վերարտադրության մասին է: Միաժամանակ՝ ընդլայնված վերարտադրության դինամիկան արտահայտում է տնտեսական աճը:

Տնտեսական աճի որոշումը և չափումը կապված են ազգային հաշիվների այնպիսի կարևոր ցուցանիշների հետ, ինչպիսիք են համախառն ներքին արդյունքը (ՀՆԱ) կամ զուտ ազգային արդյունքը (ՁԱԱ), ազգային եկամուտը (ԱԵ) և այլն: Այսինքն՝ տնտեսական աճը լրիվ զբաղվածության և ընդլայնված վերարտադրության պայմաններում ապրանքների ու ծառայությունների արտադրության ավելացումն է՝ որոշակի ժամանակահատվածում: Իսկ տնտեսական աճի տեմպերը հաշվարկվում են ՀՆԱ-ի աճի տեմպերով, տոկոսային արտահայտությամբ: Այսինքն՝ ՀՆԱ-ի աճի տեմպերը որոշվում են ընթացիկ և նախորդ ժամանակաշրջանում իրական ՀՆԱ-ի աճի համեմատական տարբերությամբ.

$$Y = \frac{yt - yt-1}{yt-1} \cdot 100\% = \frac{\Delta yt}{\Delta yt-1} \cdot 100\%,$$

որտեղ yt-ն ընթացիկ ժամանակաշրջանում իրական ՀՆԱ-ի ծավալն է, իսկ yt-1-ը նախորդ տարվա իրական ՀՆԱ-ի ծավալն է:

Շուկայական հարաբերություններին անցման սկզբնական ժամանակաշրջանում՝ մինչև 1994 թ., Հայաստանում արձանագրվեց տնտեսական անկում, ՀՆԱ-ն կրճատվեց 59%-ով: Այդ ցուցանիշով ԱՊՀ երկրների շարքում զբաղեցնում էր առաջին տեղը: Համեմատության համար նշենք, որ Ռուսաստանի Դաշնությունում ՀՆԱ-ն կրճատվեց 40%-ով, իսկ Ուկրաինայում՝ 37%-ով¹:

1994 թ. մինչև 2000 թ. Հայաստանում տնտեսական աճի տարեկան միջին տեմպը կազմեց 5-6%: Իսկ 2000 թ. մինչև ֆինանսատնտեսական ճգնաժամը ՀՀ-ում արձանագրվեց 9,6%-ից մինչև 13,9% տնտեսական աճ:

Ֆինանսատնտեսական ճգնաժամի ժամանակաշրջանում Հայաստանում կրկին ՀՆԱ-ն կրճատվեց 14,8%-ով:

Ճգնաժամի հաղթահարումից հետո Հայաստանում ՀՆԱ-ն նորից սկսեց աճել, որը կարելի է տեսնել ստորև բերվող աղյուսակի տվյալներից:

Աղյուսակ 1

ՀՆԱ-ի տվյալները արտադրական եղանակով²

	Ընթացիկ գներով		Նախորդ տարվա գներով	
	2011 թ.	2012 թ.	2011 թ.	2012 թ.
Ներքին արդյունքը (համապատասխան շուկայական գներով)	3777945,6	3997630,8	3621128,5	4048135,7

Նույն ժամանակաշրջանում աճեց նաև բնակչության մեկ շնչին ընկնող ՀՆԱ-ն, որը կարելի է տեսնել ներքոհիշյալ աղյուսակի տվյալներից:

¹ Տե՛ս **Գ. Ղարիբյան**, Անցումային տնտեսության տեսություն, Եր., 2008, էջ 43:

² Տե՛ս «Հայաստանի Հանրապետության սոցիալ-տնտեսական վիճակը», Եր., 2013, էջ 11:

Աղյուսակ 2

Բնակչության մեկ շնչին ընկնող ՀՆԱ-ի աճը 2011-2012 թթ.³

	ՀՆԱ-ն ընթացիկ գներով՝ մլն դրամ	Բնակչության ՀՆԱ-ն մեկ շնչի հաշվով		
		Իրական ծավալի ինդեքսները նախորդ տարվա նկատմամբ, %	ՀՀ դրամ	ԱՄՆ դոլար
2011 թ. ՀՆԱ-ն հաշվետու տվյալներով				
տարեկան	3777945,6	104,7	1252801	3363
2012 թ. ՀՆԱ-ն վերանայված տվյալներով				
տարեկան	3927630,8	107,2	1321524	3290

ՀՀ-ում 2012 և 2013թթ. զգալի դրական տեղաշարժեր են տեղի ունեցել նաև տնտեսական ակտիվության ցուցանիշում (ՏԱՑ), որը կարելի է տեսնել ներքոհիշյալ աղյուսակի տվյալներից:

Աղյուսակ 3

Տնտեսական ակտիվության ցուցանիշը ⁴

Ամիսներ	Շուկայական ինդեքսներ	Նախորդ ամսվա նկատմամբ %	Նախորդ տարվա նույն ամսվա նկատմամբ %	Նախորդ տարվա նույն ժամանակաշրջանի նկատմամբ, %
2012				
Հունվար	63,9	48,4	108,0	108,0
Փետրվար	67,2	105,3	109,4	108,7
Մարտ	77,6	115,4	107,0	108,1
Ապրիլ	81,8	105,3	108,9	108,3
Մայիս	93,2	114,0	109,3	108,5
Հունիս	101,6	109,0	108,9	108,6
Հուլիս	113,7	111,8	108,2	108,5
Օգոստոս	138,2	121,6	108,9	108,6
Սեպտեմբեր	158,1	113,7	105,1	108,0
Հոկտեմբեր	130,6	83,1	105,0	107,6
Նոյեմբեր	121,7	92,2	105,5	107,4
Դեկտեմբեր	142,0	115,2	106,3	107,2
2013				
Հունվար	69,9	49,8	109,4	109,4
Փետրվար	73,2	104,8	108,8	109,1
Մարտ	83,9	114,6	108,1	108,7

Տնտեսական ակտիվության ցուցանիշները (ՏԱՑ) երկրի տնտեսությունում արտադրանքի թողարկման իրական ծավալի փոփոխության ամսական ագրեգատացված ցուցանիշն է: Այն ընդգրկում է տնտեսական գործունեության բոլոր տեսակները և սկզբնապես հաշվարկվում է նախորդ տարվա միջին տարեկան գներով, ինչը հնարավորություն է տալիս ունենալու տվյալ ամսվա արտադրանքի թողարկման ծավալի իրական

³ Տե՛ս նույն տեղը, էջ 11:

⁴ Տե՛ս նույն տեղը, էջ 9:

փոփոխությունը նախորդ ամսվա և նախորդ տարվա համապատասխան ամսվա նկատմամբ, ստեղծելու ՏԱՑ-ի ժամանակագրական շարքերի շղթայական ինդեքսներ: Յուրաքանչյուր ամսվա համար այն իրենից ներկայացնում է ամբողջական տնտեսության համար մեկ ագրեգատացված ցուցանիշ՝ ինդեքսի տեսքով: Ի տարբերություն ազգային հաշիվների մեթոդաբանությամբ հաշվարկվող ՀՆԱ-ի ցուցանիշների՝ ՏԱՑ-ը բնութագրում է նաև տնտեսությունում ապրանքների ու ծառայությունների որակական փոփոխությունները:

3-րդ աղյուսակի տվյալներից երևում է, որ, բացառությամբ հոկտեմբեր և նոյեմբեր ամիսների, շուկայական ինդեքսները աճել են⁵:

Ի՞նչ է ընկած տնտեսական աճի հիմքում, ինչո՞ւ տարբեր ժամանակաշրջաններում առկա են տնտեսական աճի տարբեր տեմպեր: Այս հարցերի ճշգրիտ պատասխանը տալու համար անհրաժեշտ է կատարել կառուցվածքային և որակական վերլուծություններ: Ինչպես հայտնի է, տնտեսության մեջ ստեղծված ամբողջ արդյունքը գոյանում է արտադրական գործոնների՝ աշխատանքի (L), կապիտալի, (K), հողի և այլ բնական ռեսուրսների (N) որոշակի փոխներգործության ընթացքում: Տնտեսական աճի այս բացարձակ գործոնները ներկայացված են ամենաընդհանուր, այսինքն՝ բարձր ագրեգատացված տեսքով, և դրանց ներգործությունը ամբողջական արդյունքի ծավալի վրա ներկայացված է հայտնի արտադրության ֆունկցիայով՝ $y=(L.K.N)$: Սակայն արտադրության ֆունկցիան արտահայտում է միայն քանակական ներգործությունը՝ չշոշափելով որակական բնույթը: Այսինքն՝ արտադրության ծավալի աճը տեղի է ունենում ըստ նրա դաշտի լայնության՝ լրացուցիչ աշխատանքային, կապիտալ և բնական ռեսուրսների օգտագործման հաշվին, և կոչվում է էքստենսիվ տնտեսական աճ: Այն ունի սահմանափակ բնույթ, քանի որ տնտեսական ռեսուրսները սահմանափակ են: Իսկ արտադրության ծավալի աճը ըստ նրա դաշտի խորության, այսինքն՝ աշխատանքի արտադրողականության (y/L), կապիտալի արտադրողականության (y/K) և հողի ու բնական ռեսուրսների արտադրողականության (y/N) բարձրացման հաշվին, անվանվում է ինտենսիվ տնտեսական աճ և արտահայտում է արտադրական գործոնների որակական փոփոխությունները: Ինտենսիվ տնտեսական աճն ավելի արդյունավետ է, քան էքստենսիվը:

Այսուհանդերձ՝ գործնականում զուտ էքստենսիվ և զուտ ինտենսիվ տնտեսական աճ գոյություն չունի: Դրանք դրսևորվում են միաժամանակ, փոխկապակցված են:

Ինչպես ԽՍՀՄ-ում, այնպես էլ Խորհրդային Հայաստանում գերիշխող դիրք է ունեցել էքստենսիվ տնտեսական աճը: ԽՍՀՄ-ում և Հայաստանում տնտեսական աճի 70%-ը բաժին է ընկել էքստենսիվ տիպին, իսկ 30%-ը՝ ինտենսիվ տիպին:

Համեմատության համար նշենք, որ ամերիկացի տնտեսագետ Դենիսոնի տվյալներով՝ ԱՄՆ-ում 1928-82 թթ. տնտեսական աճի միայն 32%-ն է բաժին ընկել էքստենսիվ տիպին, իսկ 68%-ը՝ ինտենսիվ տեմպին⁶:

⁵ Տե՛ս նույն տեղը, էջ 15:

⁶ Տե՛ս **Макконелли Р., Брю С.** Экономика. М. 1992, էջ 384:

ԽՍՀՄ-ում տնտեսական աճի էքստենսիվ տիպի գերակայությունը ուղեկցվել է հիմնական կապիտալի օգտագործման ֆիզիկական և բարոյական մաշվածքի երկարացումով: Հիմնական կապիտալի օգտագործման ժամկետների արհեստական երկարացումը պայմանավորված էր զգալի քանակությամբ ամորտիզացիոն ֆոնդերի ծանրաբեռնվածությամբ, որոնք օգտագործվում էին դրանց կապիտալ վերանորոգման համար:

Դա բնականաբար նշանակում էր գործող արտադրության դիրքերի կորուստ գիտատեխնիկական առաջընթացի բնագավառում և էքստենսիվ տնտեսական աճի կոնսերվացում, որը դարձել էր արտադրության արդյունավետության նվազման հզոր լծակ և նպաստում էր վնասով աշխատող ձեռնարկությունների աճին: Էքստենսիվ աճի կոնսերվացմանը նպաստում էր սոցիալիստական կուտակման պրակտիկան: Արտադրության միջոցների կուտակումը (I ստորաբաժանման գերակայությունը) փաստորեն դարձել էր ինքնանպատակ, քանի որ ծառայում էր պետական սեփականության ծավալմանը, որի հետ էր կապվում սոցիալիզմի զարգացումն ու ամրապնդումը: Ձեռնարկությունների շահույթի զգալի մասը օգտագործվում էր հիմնական կապիտալի ընդլայնման, այլ ոչ թե արտադրության արդիականացման և վերակառուցման համար, ինչը թե՛ ԽՍՀՄ-ի և թե՛ Հայաստանի դեպքում հանգեցրեց էքստենսիվ զարգացման գերակայությանը և տնտեսական աճի տեմպերի կրճատմանը:

Ցավոք, Հայաստանում դեռևս շարունակվում է էքստենսիվ տիպի տնտեսական աճը, որը մասնավորապես դրսևորվում է շինարարության ոլորտում:

Թեև էքստենսիվ տնտեսական աճի գերակայությունը ԽՍՀՄ-ում հանգեցրել էր աշխատուժի պակասուրդի, սակայն Հայաստանում տրանսֆորմացիոն անկումը այնքան խորն էր, որ, ընդհակառակը, պայմանավորեց զանգվածային գործազրկության առաջացմանը, որն ուղեկցում է շուկայական հարաբերությունների անցման ողջ ընթացքում: Այդ մասին են վկայում վիճակագրական ծառայության տվյալները (տե՛ս աղյուսակ 4)

Չնայած վիճակագրական ծառայության տվյալներով ՀՀ-ում գործազրկության մակարդակը 2011 թ. կազմում էր 18%, սակայն թաքնված գործազրկության մակարդակի հաշվառմամբ այն հասնում է 27-28%-ի:

Աղյուսակ 4

Գործազրկության մակարդակը ՀՀ-ում ⁷

	Թիվը (1000 մարդ)		% ներով	
	2011	2012	2011	2012
Աշխատանքային ռեսուրսներ	1286,3	2260,5		
Տնտեսապես ակտիվ բնակչություն	1440,9	1418,3		
Ձբաղվածներ	1175,1	1172,8		
Գործազուրկներ	265,1	245,5		
Տնտեսապես ոչ ակտիվ բնակչություն	845,4	842,4	18,2	17,8

⁷ Տե՛ս «Հայաստանի Հանրապետության սոցիալ-տնտեսական վիճակը», Եր., 2013, էջ 97:

ՀՀ-ում տրանսֆորմացիոն անկումը 1994 թ. և զանգվածային գործազրկությունը ուղեկցվեցին նաև բնակչության իրական եկամուտների զգալի նվազումով և աղքատության ու արտագաղթի մակարդակի զգալի բարձրացումով: Դեռևս շուկայական տնտեսության անցման սկզբնական ժամանակաշրջանում աշխատավարձի միջին դրույքները 10 տարում նվազեցին (համադրելի գներով) 6,5 անգամ, նվազագույն աշխատավարձ ստացողների բաժինը ավելացավ 1,5 անգամ, իսկ միջին շնչային եկամուտի մեծությունը, որն օգտագործվում է անմիջական սպառման համար, կրճատվեց 3 անգամ: Դրանով իսկ կարճ ժամանակաշրջանում բնակչությունը փոխեց իր վեկտորը դեպի համընդհանուր աղքատություն (57%)⁸: Ներկայումս նվազագույն աշխատավարձը կազմում է 50 հազ. դրամ, իսկ միջին աշխատավարձը՝ մոտ 120 հազ. դրամ: Մինչև ֆինանսատնտեսական ճգնաժամը աղքատության մակարդակը կազմում էր մինչև 22,5%, սակայն ճգնաժամի հետևանքով կրկին աճեց և հասավ 34,1%-ի⁹:

Շուկայական տնտեսություն ունեցող զարգացած երկրներում արտադրության արդյունավետության բարձրացումը դարձել է տնտեսական աճի գործոն և սոցիալական ծառայությունների (կրթության, առողջապահության, գիտության և այլն) ծախսերի ավելացման աղբյուր: Արտադրության արդյունավետությունը զարգացած երկրներում հիմնականում ապահովվում է ինտենսիվ տնտեսական աճի հաշվին, որն իրականացվում է ոչ միայն աշխատանքի արտադրողականության բարձրացման հաշվին, այլև համախառն արտադրանքի ավելացման, արտադրանքի նյութատարության ու կապիտալատարության իջեցման հաշվին: Այսօր ՀՀ-ում վիճակագրական ծառայությունը նույնիսկ չի կատարում հաշվարկներ, թե ի վերջո ինչպիսին է տնտեսական աճի արդյունավետությունը: Սակայն պետք են որոշակի վերլուծություններ, քանի որ արտադրության արդյունավետությունը մշտապես կախված է նաև տնտեսական աճի արդյունավետության աստիճանից:

Տնտեսական աճի արդյունավետությունը դարձել է երկրի տնտեսական զարգացման վճռական գործոն: Իր հերթին տնտեսական աճի արդյունավետության մակարդակը կախված է երկրի տնտեսական աճի զարգացման մակարդակից: Այդուհանդերձ, շուկայական տնտեսության անցման ավելի քան 20 տարիների ընթացքում թեպետ Հայաստանում ապահովվել է տնտեսական աճի բարձր տեմպեր, նույնիսկ երկնիչ թվերով, սակայն բնակչության կենսամակարդակը չի աճել համամասնաբար: Դեռ ավելին, գների մակարդակի աճի բարձր տեմպերը անվանական աշխատավարձի նկատմամբ հանգեցրել են բնակչության իրական եկամուտների և կենսամակարդակի նվազման, քայքայվել և անարդյունավետ է գործում սոցիալական ոլորտը, աճել են կոռուպցիան և հանցագործությունները:

Այս բոլորը վկայում են, որ հասարակության զարգացումը դանդաղել է, որի գլխավոր պատճառը օլիգոպոլացված տնտեսության գերակայությունն է գրեթե բոլոր ոլորտներում: Եթե շուկայական զարգացած երկրներում բնակչության կենսամակարդակի բարձրացումը մեծապես կախված է

⁸ Տե՛ս «Անցումային տնտեսության տեսություն», Ուսումնական ձեռնարկ, Եր., 2008, էջ 7:

⁹ Տե՛ս նույն տեղը, էջ 58:

տնտեսական աճի տեմպերից, ապա հարց է ծագում՝ ինչո՞ւ Հայաստանում բարձր (երկնիչ թվերով) տնտեսական աճի պայմաններում բնակչության կենսամակարդակը չի բարձրացել համապատասխան կերպով, այլ նույնիսկ նվազել է: Հարցի ճիշտ պատասխանը տալու համար կարելի է նշել մի քանի տարբերակ:

1. Հայաստանում գերակայում է էքստենսիվ տնտեսական աճը, հետևաբար ցածր է տնտեսական աճի արդյունավետությունը:

2. Տնտեսական աճի արդյունքները հիմնականում յուրացնում են օլիգարխները և պետական այրերը: Նման երևույթ եղել է Բրազիլիայում (1965-80 թթ.), երբ երկրի ՀՆԱ-ի ավելի քան 60%-ը բաժին է ընկել բնակչության 20%-ը կազմող ունևոր խավերին:

3. Հայաստանում տնտեսական աճի բարձր տեմպերը պայմանավորված են նաև ստվերային տնտեսությունից դեպի թափանցիկ տնտեսության անցման հնարավորությունների սահմաններով:

4. Այո՛, Հայաստանում գոյություն ունի տնտեսական աճ, սակայն շատ դեպքերում դա չափազանցված է՝ «նկարած» է:

5. Փուչիկ տնտեսական աճ. դա սկզբնապես կապված է եղել շինարարության ոլորտի հետ, իսկ ներկայումս՝ հանքարդյունաբերության ոլորտի հետ:

6. Քանի որ գյուղատնտեսությունը հիմնականում չի հարկվում, ապա նույնիսկ երաշտի և ցրտահարության պայմաններում նշվում են գյուղատնտեսական համախառն արտադրանքի աճի բարձր տեմպեր:

7. Եվ վերջապես, ինչո՞ւ չի կարելի ենթադրել, որ Հայաստանում առկա են վերը շարադրված բոլոր դեպքերը:

Այսուհանդերձ, Հայաստանում տնտեսական հիմքերը խարխլված են, տնտեսության անկայունությունը տեսանելի է տնտեսության գրեթե բոլոր ոլորտներում: Հետևաբար անհրաժեշտ է անցումային ժամանակաշրջանի տնտեսական, սոցիալական և գիտատեխնիկական իրական նոր ռազմավարություն, որն ունակ լինի ապահովելու տնտեսության զարգացում և բնակչության կենսամակարդակի բարձրացում:

Լիարժեք շուկայական հարաբերություններ ստեղծելու և տնտեսության կայուն զարգացում ապահովելու համար անհրաժեշտ է իրականացնել արմատական վերափոխումներ՝ մասնավորապես.

- Ստվերային կամ «արտոնյալ» իրավիճակում գտնվող ցանկացած տնտեսություն, լինի օլիգոպոլիական, թե մանր ու միջին ձեռնարկություն (ֆիրմա), օրենքի առջև պետք է լինեն հավասար իրավիճակում, մասնավորապես օլիգոպոլիական տիրապետությունը, որը գրեթե արտոնյալ վիճակում է: Օլիգոպոլիական ընկերությունները պետական բյուջե չեն վճարում իրական հարկերը, օրինակ՝ 2012 թ. Երևանի պետական համալսարանը մոտ երկու անգամ ավելի հարկեր է մուծել պետական բյուջե, քան «Արատացեմենտ» և «Միկացեմենտ» ընկերությունները միասին վերցրած: Օլիգոպոլիաները շուկայում բարձր գներ թելադրող են, նրանք միաժամանակ խոչընդոտում են մանր ու միջին բիզնեսի զարգացումը և միջին խավի ձևավորումը:

- **Ազատ (կատարյալ) մրցակցության կայացում.** տնտեսական մրցակցության հանձնաժողովի կատարած աշխատանքները միանգամայն անբավարար են ազատ մրցակցության ապահովման համար: Նրանց կողմից կիրառվող տուգանքները չեն ծառայում իրական նպատակին և դարձել են բյուջեն համալրելու միջոց: Անհրաժեշտ է կատարելագործել հակամենատիրական օրենսդրությունը, մասնավորապես՝ անցնել գների վերին և ներքին սահմանների որոշմանը:

- **Մանր և միջին ձեռնարկատիրության կայացում.** մասնավորապես՝ կատարելագործել հարկային և վարկային քաղաքականությունը: Մանր և միջին ձեռնարկատիրության համար կիրառել որոշակի արտոնություններ:

- **Աղքատության և արտագաղթի կրճատում.** այսօր Հայաստանում չկա ավելի կարևոր գերխնդիր, քան աղքատության և արտագաղթի կրճատումն է: Երկրում իրականացվող բոլոր տեսակի վերափոխումները պետք է նպատակաուղղված լինեն աղքատության և արտագաղթի կրճատմանը:

Վերը շարադրված խնդիրների լուծումը բարդ է և պահանջում է երկարատև ժամանակաշրջան: Սակայն կարևորը գործի սկիզբը դնելն է: Չնկատել և անտեսել այս ամենը կնշանակի տնտեսական քաղաքականության մեջ «կարճատեսություն», որը կհանգեցնի առանց այն էլ քայքայված տնտեսության վերջնական փլուզմանը:

Բանալի բառեր – *տնտեսական աճ, տնտեսական զարգացում, տնտեսական աճի տեմպեր, համախառն ներքին արդյունք, բնակչության բարեկեցություն, կյանքի որակ, բնակչության կենսամակարդակ*

ВОЛОДЯ ОВСЕПЯН – Экономический рост и благосостояние. – Экономический рост – главный показатель общественного и экономического развития. Он является как исходным индикатором экономической деятельности правительства, так и гарантией экономической безопасности и независимости.

Хотя статистические данные свидетельствуют о высоких темпах экономического роста в Армении, уровень жизни населения не соответствует ему. В статье рассматриваются основные причины этого несоответствия и предлагаются пути повышения благосостояния.

Ключевые слова: *темпы экономического роста, внутренний валовой продукт, благосостояние, качество жизни, уровень жизни*

VOLODIA OVSEPYAN – Economic Growth and Standard of Living. – Economic growth is the main indicator of social and economic development. At the same time, it is the unique indicator of economic activities of the government, a guarantee of economic security and independence. Despite the fact, that, according to the statistics, the Republic of Armenia experiences high rates of economic growth, the standart of living of the population does not grow proportionally. From this perspective, the acticle describes the main causes mentioned above, and suggests ways of improving the living standards of the population.

Key words: *economic growth, economic development, rates of economic growth, gross national product, the welfare of society, quality of life, standard of living of the population*